

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.22>

Анастасія Геннадіївна Вуйма,

Харківський національний університет внутрішніх справ (ад'юнкт);

 <https://orcid.org/0000-0002-6215-5361>,

e-mail: avuima@ukr.net

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТІВ У ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

Висвітлено актуальні питання участі спеціалістів, а саме інспектора-криміналіста, кінолога зі службовим собакою, судово-медичного експерта й вибухотехніка в огляді місця вчинення вбивства. Визначено нормативні аспекти їх залучення до зазначеної слідчої (розшукової) дії та організаційно-тактичні особливості діяльності на місці події.

Ключові слова: вбивство, спеціаліст, огляд місця події, інспектор-криміналіст, кінолог, судово-медичний експерт.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Вчинення умисного вбивства характеризується цинізмом та жорстокістю, адже винний завжди усвідомлює, що завдає жертві особливих страждань, та посягає на найвищу соціальну цінність – життя особи. На підставі вивчення матеріалів слідчо-судової практики встановлено, що найпоширенішими мотивами вчинення умисних убивств є ревності та помста, а типовими місцями їх учинення є житло злочинця або потерпілого. При цьому досить часто між винним та жертвою існує родинний зв'язок, що ускладнює процес розслідування, адже виникає потреба у призначенні складних і дорогих судових експертиз, метою яких є встановлення родової, групової і статеві належності виявлених слідів, а також можливості їх походження від конкретної особи. Через це особливу увагу слід приділяти порядку виявлення, вилучення та пакування зазначених слідів з метою недопущення їх контамінації або знищення. При цьому, як зазначав Є. Я. Лопушний, «установлення слідів та інших речових доказів, що вирішують долю кримінального провадження, залежить вирішальною мірою від спеціалістів, залучених до участі в огляді місця події»

або іншої слідчої (розшукової) дії» [1, с. 26]. Спеціалісти під час огляду місця вчинення вбивства допомагають також установити інші важливі обставини вчинення кримінального правопорушення, надають технічну допомогу тощо. Саме від їх участі певною мірою залежать швидкість і повнота здійснення огляду.

Не піддаючи сумніву важливість залучення спеціалістів до проведення оглядів у кримінальних провадженнях про вбивства, слід наголосити, що слідчі не використовують такі можливості повною мірою. Зазначене негативно впливає на якість подальшого розслідування в цілому, що актуалізує потребу у викорененні такої практики за допомогою дослідження перспектив такої взаємодії та формування науково-практичних рекомендацій щодо їх сумісної діяльності.

Стан дослідження проблеми

Проблеми участі спеціалістів у слідчих (розшукових) діях комплексно досліджували В. В. Ковальов [2], Б. В. Романюк [3], В. О. Яремчук [4] та ін.

Особливості участі спеціалістів в оглядах місць подій під час розслідування різних видів убивств з'ясовували В. І. Воронін [5], Т. В. Ганжа [6], А. І. Кунтій [7], М. Г. Куп'янський [8], В. В. Невгад [9] та ін. Разом із тим удосконалення науково-технічних засобів, а також розширення можливостей виявлення та дослідження матеріальних слідів потребують постійного розроблення та впровадження оновлених тактико-організаційних рекомендацій щодо участі спеціалістів різних фахів в огляді місця вчинення вбивства.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення нормативних аспектів залучення спеціалістів до огляду місця події під час розслідування вбивств та організаційно-тактичних особливостей їх діяльності в зазначеній слідчій (розшуковій) дії.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- визначити нормативно-правові аспекти залучення спеціалістів до огляду місця події під час розслідування вбивств;
- розкрити організаційно-тактичні особливості участі спеціалістів в огляді місця вчинення вбивств.

Наукова новизна дослідження

Під час дослідження визначено й обґрунтовано нормативні та організаційно-тактичні аспекти залучення спеціалістів до участі в огляді місця події під час розслідування вбивств.

Виклад основного матеріалу

Огляд місця події під час розслідування вбивства – це складна слідова (розшукова) дія, що становить комплекс заходів, спрямованих на пізнання події, що сталась. Дослідження місця події дає змогу

моделювати механізм злочину та обставини його вчинення [7, с. 154]. Іноді саме огляд місця події стає єдиною слідчою (розшуковою) дією, під час якої можна виявити сліди, за результатами дослідження яких вдається ідентифікувати особу, причетну до вчинення кримінального правопорушення. Тобто саме під час цієї дії встановлюється факт насильницької смерті особи або з'ясовуються обставини, що дають підстави думати про вчинення вбивства, вилучаються сліди, які будуть направлені на дослідження експертів, тощо.

За результатами аналізу слідчо-судової практики розслідування умисних вбивств встановлено, що до огляду місця події найчастіше залучаються такі спеціалісти: інспектори-криміналісти (92,2 %), судово-медичні експерти (70,5 %), кінологи (2,7 %), водолази (1,8 %), вибухотехніки (0,9 %), геологи (0,01 %) та ін.

Унаслідок дослідження нормативного аспекту участі спеціалістів в оглядах, слід зазначити, що цю діяльність регламентовано положеннями кримінального процесуального законодавства (статті 71, 237–239 КПК України), а також відомчими нормативно-правовими актами.

Участь інспектора-криміналіста та кінолога зі службовим собакою в огляді місця події регламентується Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. Цим документом передбачено, що інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) є штатним працівником відділу поліції та входить до складу слідчо-оперативної групи.

На місці події інспектор-криміналіст за дорученням слідчого проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, виготовляє відбитки та зліпки наявних слідів, за необхідності складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця події чи окремих речей¹.

Аналіз слідчо-судової практики свідчить, що під час огляду місця вчинення вбивства інспектор-криміналіст надає технічну допомогу, що полягає у здійсненні фото- та відеофіксації. Це пояснюється тим, що відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу,

¹ Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : затв. Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 11.05.2021).

передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Одним із таких правил є застосування аудіо- та відеозапису (ч. 10 ст. 236 КПК України). Тобто, якщо оглядом місця події є житло чи інше володіння особи, слідчий має забезпечити повну технічну фіксацію слідчої дії, серед іншого й проведення оглядової, орієнтуючої, детальної та вузлової фотозйомки на місці події, які, як правило, доручаються інспектору-криміналісту.

Відповідно, під час огляду місця вчинення вбивства виявлення, вилучення та пакування слідів біологічного походження (потожирових слідів, крові, слини, сперми, волосся), слідів пальців рук, взуття, транспортних засобів, а також запахових слідів покладається на інспектора-криміналіста. Під час здійснення цих дій останній повинен застосовувати неруйнівні методи. У разі якщо вони не дали бажаного результату, за погодженням зі слідчим він може застосовувати руйнівні методи виявлення слідів.

Допомога інспектора-криміналіста на місці події також полягає у пакуванні речових доказів. За власною ініціативою він має право звертати увагу слідчого на обставини, що мають стосунок до події злочину, чи на особливості речей і документів. За необхідності інспектор-криміналіст допомагає слідчому скласти протокол огляду місця події, звертаючи увагу слідчого на опис та фіксацію в ньому виявленої слідової інформації.

Також до складу слідчо-оперативної групи за необхідності може входити кінолог зі службовим собакою. Діяльність кінологічних підрозділів урегульовано Інструкцією з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України (далі – Інструкція), затвердженою наказом МВС України від 1 листопада 2016 р. № 1145.

На підставі аналізу положень Інструкції можна зробити висновок, що за допомогою кінолога зі службовим собакою під час огляду місця вчинення вбивства можна встановити напрямки руху злочинця, його місцезнаходження, а також здійснити затримання злочинця. Кінолог зі службовим собакою можуть допомогти виявити труп у разі наявності інформації про його приховування або частини розчленованого трупа, а також предмети, з якими контактував злочинець та щодо яких можуть бути призначені судово-одорологічні експертизи.

Рішення про застосування службового собаки (собак) на місці події ухвалює слідчий на підставі інформації (пропозицій) кінолога щодо доцільності його застосування¹. Для отримання позитивного результату

¹ Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : затв. Наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16> (дата звернення: 11.05.2021).

перед застосуванням службового собаки слід пересвідчитись, що на місці події не було сторонніх осіб. У подальшому кінолог з дозволу слідчого здійснює збір запахових слідів і предметів для використання розшукових собак чи собак-детекторів на місці вчинення кримінального правопорушення. Слід наголосити, що цим діям має передувати фотографування місця події.

Після вчинення вказаних дій відбувається «запуск» собаки. Під час роботи собаки, працівники слідчо-оперативної групи рухаються за кінологом на відстані 20–25 кроків, оглядаючи прилеглу місцевість з метою виявлення слідів, знарядь кримінального правопорушення та інших предметів, які можуть стати в подальшому доказами.

Після закінчення роботи зі службовим собакою на місці події кінолог складає акт про застосування службового собаки у двох примірниках, один з яких долучається слідчими до матеріалів кримінального провадження, а інший зберігається в кінологічному підрозділі, та довідку про результати застосування службового собаки або рапорт (у разі невикористання) з обов'язковим зазначенням причин невикористання собаки¹. Отже, за потреби до складу слідчо-оперативної групи може входити кінолог зі службовим собакою. Він залучається до слідчої дії як спеціаліст, тому на нього поширюється дія положень ст. 71 КПК України. Разом із тим дії кінолога на місці події мають узгоджуватися зі слідчим.

До огляду місця події у разі одночасного його проведення з оглядом трупа може залучатися судово-медичний експерт (ч. 3 ст. 238 КПК України). Необхідність залучення до огляду судово-медичного експерта виникає в разі надходження повідомлення про факт насильницької смерті людини чи підозри на таку або встановлення таких фактів під час огляду трупа (частини трупа) людини, яка померла раптово або за нез'ясованих обставин, а також трупа невстановленої особи².

Аналіз слідчо-судової практики розслідування умисних убивств свідчить, що слідчі здійснюють огляди місця події, під час яких фактично проводиться і огляд трупа. Судово-медичний експерт залучався до таких оглядів лише у 70,5 % проаналізованих нами кримінальних проваджень. У 17,5 % проаналізованих кримінальних проваджень огляд

¹ Там само.

² Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини : Наказ МВС України, МОЗ України, Ген. прокуратури України від 29.09.2017 № 807/1193/279 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17> (дата звернення: 11.05.2021).

трупа на місці події не проводився взагалі, а здійснювався у бюро судово-медичної експертизи. Найпоширенішими причинами, через які огляд трупа здійснювався не на місці його виявлення, а у приміщенні бюро судово-медичної експертизи, були такі:

1) необхідність відібрання біологічних зразків трупа: зразків крові, волосся, а також потреба у здійсненні дактилоскопіювання пальців та долонь обох рук потерпілого;

2) несприятливі погодні умови (наприклад, труп було виявлено вночі під час хуртовини);

3) неможливість своєчасного залучення судово-медичного експерта.

Безумовно, серед зазначених вище причин є об'єктивні, проте слідчі мають усвідомлювати, що огляд трупа слід здійснювати на місці його виявлення за участю судово-медичного експерта, а в разі неможливості його залучення – за участю лікаря. Необхідність негайного огляду трупа на місці його виявлення пояснюється потребами у встановленні та закріпленні обставин, що мають вагоме значення для проведення судово-медичної експертизи та й узагалі для розслідування злочину. Зокрема, такими обставинами є: 1) положення трупа відносно інших предметів на місці події; 2) поза трупа; 3) ложе трупа; 4) одяг та пошкодження на ньому, його стан, відповідність порі року тощо; 5) температура трупа, ступінь вираження трупних явищ у певний час огляду (трупні плями та трупне залякання); 6) наявність та характер тілесних ушкоджень на трупі; 7) фактори зовнішнього середовища (температура повітря, вологість, наявність опадів тощо).

Необхідність установлення вказаних обставин пояснюється тим, що під час транспортування трупа до бюро судово-медичної експертизи первинний вигляд одягу може змінитися, про що постійно наголошується у криміналістичній літературі [10; 11, с. 77]. Ці ж само обставини пояснюють необхідність фіксації тілесних ушкоджень, адже вони також можуть змінити свій первинний вигляд, а в окремих випадках і зникнути, наприклад слабо виражена странгуляційна борозна [10]. Інформація про трупні явища та фактори зовнішнього середовища на місці його виявлення впливають на можливість точного встановлення часу настання смерті під час проведення судово-медичної експертизи. Указані відомості слід зафіксувати у протоколі огляду, а його копія надсилається судово-медичному експерту разом із постановою про призначення судово-медичної експертизи трупа.

У разі вчинення вбивства із застосуванням вогнепальної зброї, пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб, або вибуху до участі у проведенні огляду місця події за письмовим (як виняток – за усним із подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, яка виконує його обов'язки, може залучатися спеціалізована пересувна лабораторія

Експертної служби МВС. Спеціалізована пересувна лабораторія – спеціалізований автомобіль Експертної служби МВС, оснащений необхідним обладнанням, призначений для роботи групи працівників Експертної служби МВС, які мають спеціальні знання та навички застосування криміналістичних і технічних засобів під час проведення оглядів місць події. Можна виділити криміналістичну, автотехнічну, вибухотехнічну та інші експертизи, обумовлені потребами експертної практики¹.

Прибувши на місце події, спеціалісти отримують від слідчого необхідну інформацію про обставини справи, дії учасників огляду, здійснені до їх прибуття, завдання, які необхідно вирішити, й надалі виконують доручення слідчого, які стосуються використання їх спеціальних знань.

На початку огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події. Після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії огляду місця події та завдання на виявлення слідчої інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії зі слідчим та за його погодженням починають її проводити. При цьому перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідчої інформації) спеціаліст здійснює його вузлову та детальну фотозйомку. Під час пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби, використовуючи насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні методи виявлення слідчої інформації. Перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідчої інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах. Під час фіксації виявленої слідчої інформації у протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (виду та кількості виявлених слідів, їх локалізації, способу виявлення).

За можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносіями, у разі неможливості вилучення слідчої інформації спеціаліст здійснює

¹ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : затв. Наказом МВС України від 03.11.2015 № 1319 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 11.05.2021).

їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків та зіпків) цих слідів. Отримана слідова інформація, об'єкти-слідоносії та інші предмети упаковуються за допомогою спеціаліста згідно з установленими вимогами та передаються слідчому, який здійснює огляд¹. Незважаючи на те, що порядок залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС чітко визначено, аналіз слідчо-судової практики розслідування умисних убивств свідчить, що слідчі майже не використовують її можливості. Для підвищення рівня та якості досудового розслідування умисних убивств доцільно вживати заходів щодо підвищення рівня професійної компетентності працівників органів досудового розслідування.

Участь спеціаліста-вибухотехніка під час огляду місця події полягає в наданні допомоги в разі знаходження фрагментів вибухового пристрою, залишків вибухових речовин або конструктивно схожих на них предметів, для виявлення яких застосовуються дрейф-спектрометри та газові хроматографи. За результатами цих дій спеціаліст-вибухотехнік складає відповідний акт, який додається до протоколу огляду місця події. У цьому акті зазначаються відомості про виявлені уламки та вибуховий пристрій, фрагментами якого вони є, а також технічні засоби або методи, що були застосовані для їх ідентифікації. Отримана інформація про вибуховий пристрій може бути використана для побудови слідчих версій та відповідних їм алгоритмів слідчих (розшукових) дій до отримання висновку експерта.

Зважаючи на те, що одним із поширених способів приховування вбивств є скидання трупів у водойми, під час розслідування виникає потреба залучати до оглядів водолазів. Найчастіше слідчі залучають спеціалістів – працівників рятувально-водолазних служб, що створюються як комунальні підприємства при органах місцевого самоврядування, а також працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Потреба в їх залученні обумовлюється необхідністю пошуку трупа на дні водойм, діставання трупа та доставлення його до берега. Зважаючи, що це складний процес, особливо у разі довготривалого перебування трупа у воді, слідчі мають зважати, що на трупі можуть бути як прижиттєві, так і посмертні ушкодження. Особливу увагу на це слід звернути під час безпосереднього огляду трупа.

Висновки

Огляд місця події є складною слідчою (розшуковою) дією, швидкість та повнота проведення якої обумовлюються участю в ній спеціалістів різних фахів. Залучення спеціалістів до участі в огляді є правом слідчого і лише у разі здійснення огляду трупа – обов'язком.

¹ Там само.

На місці події кожен із залучених спеціалістів виконує відповідну функцію, що визначається галуззю його спеціальних знань і навичок. Потребу у залученні спеціалістів визначають слідчим, а також слідча ситуація початкового етапу розслідування.

Кримінальне процесуальне законодавство чітко не регламентує порядок залучення спеціалістів, а лише визначає їх процесуальний статус як учасників кримінального провадження. Деякі спеціалісти, серед яких інспектор-криміналіст і кінолог, можуть бути учасниками слідчо-оперативної групи, особливості залучення інших врегульовано відомчими нормативно-правовими актами, а деяких – не визначено взагалі. Зважаючи на це, процесуальні, теоретичні та практичні аспекти участі спеціалістів в оглядах місць учинення убивств потребують подальшого дослідження з урахуванням специфіки способу вчинення зазначеного виду злочинів.

Список бібліографічних посилань: 1. Лопушной Е. Я. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях (по УПК Казахской ССР) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Алма-Ата, 1971. 191 с. 2. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 20 с. 3. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навч. посіб. Київ : Аванпост-прим, 2010. 304 с. 4. Яремчук В. О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій : монографія. Харків : Апостіль, 2015. 228 с. 5. Воронін В. І. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 264 с. 6. Ганжа Т. В. Методика розслідування умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 26 с. 7. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, учиненого в стані сильного душевного хвилювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 227 с. 8. Куп'янський М. Г. Розслідування серійних сексуально-садистських убивств (організаційно-тактичні засади) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 20 с. 9. Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 22 с. 10. Лісовий А. С. Огляд трупа на місці його виявлення // Кафедра патологічної анатомії : сайт. URL: https://pathology.med.sumdu.edu.ua/files/Судова/Змістовний%20модуль%202/додаткова%20література/Oglad_trupa.pdf (дата звернення: 11.05.2021). 11. Судова медицина та психіатрія : навч. посіб. / В. В. Кікінчук, С. М. Лозова, В. О. Гусева та ін. Харків : ХНУВС, 2019. 184 с.

Надійшла до редколегії 14.05.2021

Vuima A. H. Experts Participation in Crime Scene Search while Investigating Murders

The need to involve experts into crime scene search while investigating murders has been substantiated. The categories of experts who are most often involved by investigators into crime scene search have been defined. The author has clarified the method of determining the normative aspect of involving the latter into murders' crime scene search.

It has been determined that forensic inspectors, who are members of the investigative task force, are most often involved into investigations. It has been found out that the main assistance of the latter during the crime scene search is to carry out photo and video recording, as well as the detection, removal and packaging of traces and physical evidence.

It has been established that a canine handler with a service dog may be a member of the investigative task force. The author has provided conditions, which are the basis for the investigator to decide to use the dog at the scene. The author has formulated the basic tasks, which can help a canine handler with a service dog to solve them during murder's crime scene search.

According to the analysis of investigative and judicial practice of investigating intentional homicides, the author has defined the frequency of involving forensic experts by investigators to crime scene search, where the dead body was found. The reasons why investigators do not examine the corpse at the place of its discovery have been established. The information that should be established and recorded during the examination of the corpse at the scene has been identified. Circumstances have been revealed that indicate the expediency of conducting an examination of the corpse at the crime scene, but not in the premises of the forensic examination bureau.

The author has provided circumstances that may take place in case of a murder and which are the grounds for the involvement of a specialized mobile laboratory of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The procedure of actions of the employees of the specified laboratory on a crime scene has been defined.

The specifics of the explosives specialist's activity at the crime scene have been revealed, and the author has also determined the documents that are compiled by the latter based on the results of his participation in the crime scene search. The specifics of divers' activities in the crime scene search while investigating a murder have been determined.

It has been substantiated that the procedural, theoretical and practical aspects of the participation of experts in the crime scene search while investigating murders, depending on the specifics of the methods of committing these crimes, need further research.

Key words: murder, an expert, crime scene search, a forensic inspector, a canine handler, a forensic expert.

